

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ НАЗВИ ОСІНЬОГО ЦИКЛУ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРКАХ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (46)

УДК 811.161,2'282.2(477.87)

DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46).139-144

Миголінець О. Календарно-обрядові назви осіннього циклу в закарпатських говірках; кількість бібліографічних джерел – 16; мова українська.

Анотація. Календарно-обрядова лексика як особливий елемент існування людини завжди привертала увагу етнографів, лінгвістів, оскільки в ній можна простежити матеріальну й духовну культуру людства, виявити соціально-економічні умови, спадковість поколінь, споконвічні міжетнічні зв'язки. Проте досі не вивчені мовні явища, які презентують календарно-обрядову лексику в закарпатських говірках. У пропонованій статті подаємо спостереження над календарно-обрядовими назвами осіннього циклу в українських закарпатських говірках, зокрема аналізуємо семи на означення 6 церковних осінніх свят. Звертаємо увагу на їх компонентний склад, лексико-граматичну характеристику та внутрішню форму. Також простежуємо наявність чи відсутність зафіксованої лексики в інших українських говорах та в українській літературній мові.

Закарпатські говірки, як відомо, належать до системи говірок давньої формації, отже, зберігають реліктові явища, архаїчні риси, але водночас містять і порівняно нові нашарування, зумовлені географічним розташуванням говіркового масиву та іншими позалінгвальними мотивами.

Як видно із зібраної нами лексики, календарно-обрядова лексика характеризується широкою варіантністю.

Заслугує на увагу словотвір християнських назв у закарпатських говірках. Чимало календарно-обрядової лексики, в основі яких лежать власні назви, пов'язані із законом мовленнєвої економії: *Ми(ы)тр'а*, *Мухай'а*, *Мухал'а* та ін. Невеликий відсоток назв належить до композитів: *Главос'іки (ы)*, *Главос'ікы*, *Лягос'ікы*, *Главос'ік*, *Главос'іка*. Ці назви відрізняються переважно граматичними чи фонетичними особливостями.

Значна кількість назв мотивована біблійними подіями: *Главос'іки (ы)*, *Здвігы Чесного Хрестá*, *Здвіже(и)н'а*, *Воздвижен'і(и)їе*, *Воздвижен'іїе Чесного Хрестá*, *Покрòвы*.

Деякі назви календарно-обрядових свят у закарпатських говірках збігаються з літературними відповідниками; окремі з них зафіксовані в інших говорах. Специфіка досліджуваної лексики також полягає в утворенні своєрідних фонетичних, словотвірних та лексичних варіантів, які свідчать про багатство української мови та про постійну потребу її глибокого вивчення.

Ключові слова: календарно-обрядова лексика, лексико-семантична група, лексема, мотивація, українські закарпатські говірки.

Постановка проблеми. Лексико-семантична система говорів української мови все ще належить до найменш вивчених рівнів насамперед тому, що її досліджено нерівномірно в усьому діалектному континуумі. Народні говори – це не тільки основа літературної мови, але й свідок її історії, джерело для подальшого її розвитку та збагачення. Саме живорозмовна мова зберігає чимало елементів із найдавніших часів, які відсутні вже в літературній мові, а часом незафіксовані й пам'ятками писемності.

Важливою ланкою сучасних діалектологічних досліджень є системний опис тематичних груп лексики. Календарно-обрядова лексика як особливий елемент існування людини завжди привертала увагу етнографів, лінгвістів, оскільки в ній можна простежити матеріальну й духовну культуру людства, виявити соціально-економічні умови, спадковість поколінь, споконвічні міжетнічні зв'язки.

Аналіз досліджень. У сучасній діалектології усталився системний підхід у вивченні різних тематичних груп лексики. Календарно-обрядова лексика усе частіше привертє увагу вчених, які намагаються простежити зв'язки між розвитком лексичної системи мови й матеріальною та духовною культурою народу.

Християнські релігійні й народні свята активно вивчалися релігієзнавцями (С.Ф. Алмазов, П.Я. Пітерський, М.Ю. Браїчевський, Л.І. Ємеляк,

І. Губоржевський, В.М. Рябіков та ін.) та етнографами (М. Возняк, О. Воропай, В. Скуратівський, Г. Лозко, М. Ткач, В. Соколова та ін.).

Крім праць етнографічного характеру, заслуговують на увагу і мовознавчі дослідження (О. Горбач, М. Лесів, Г. Аркушин, Т. Гусак, Н. Хобзей, Н. Осташ, І. Пахолок, Е. Гаврилюк, М. Шарапа, О. Коршикова, Н. Герасим, Е. Гоца). Проте досі не вивчені мовні явища, які презентують календарно-обрядову лексику в закарпатських говірках. Тому важливо представити не тільки репертуар одиниць, особливості їхньої семантики, поширення, а й виявити давні назви, що дотепер належать до активної лексики, та лексеми, які перебувають на периферії мовної системи і вживані лише в мовленні людей найстаршого покоління. Раніше ми вже звертали увагу на антропоніми у складі календарно-обрядової лексики [Миголінець 2021]. У цьому дослідженні ми намагалися проаналізувати календарно-обрядову лексику осіннього циклу. Матеріал для дослідження був зібраний у 45 населених пунктах Закарпаття.

Мета статті – подати інтерпретацію календарно-обрядових свят осіннього циклу в українських закарпатських говірках, виявити варіативність їхнього складу й окремих компонентів, а також простежити наявність чи відсутність зафіксованої лексики в інших українських говорах.

Методи та методика дослідження. Основний метод – описовий. Він реалізований у процесі класифікації матеріалу та його інтерпретації за мотиваційними зв'язками. У межах цього методу використано прийоми лексико-семантичного та словотвірного аналізу. За допомогою експедиційного методу ми зафіксували діалектний матеріал за спеціально розробленим нами питальником. Зіставний аналіз уможливив виявлення зв'язків календарно-обрядової лексики із відповідною групою лексики сусідніх ареалів.

Виклад основного матеріалу. Закарпатські говірки, як відомо, належать до системи говірок давньої формації, отже, зберігають реліктові явища, архаїчні риси, але водночас містять і порівняно нові нашарування, зумовлені географічним розташуванням говіркового масиву та іншими позалінгвальними мотивами.

Серед говіркового матеріалу виділяється лексика календарної обрядовості. Нижче подаємо семи на означення календарно-обрядових назв осіннього циклу.

‘Головосіка’ (11 вересня): *Главос'іки (ы), Главос'ікы, Лагос'ікы, Главос'ік, Главос'іка, Предчат'а*.

Майже всі назви є композитами, що утворилися на базі словосполучення *сікти (главу) голову*. Іменник *глава (голова)* < псл. **golva* [Етимологічний словник української мови 1982, т. I, с. 551]. Дієслово *сікти* < псл. **šękti* [там само 2006, т. V, с. 252]. *Лагос'ікы* – результат метатези [Гоца 2019, с. 41].

Предчат'а – фонетична видозміна назви *Предтеча* [Гоца 2019, с. 41].

В основі назви свята лежить євангельська оповідь про те, як Іоану Предтечі було відрубано голову і принесено цареві на круглому тарелі. Тому в цей день не можна нічого різати, їсти з круглих тарілок, а також вживати круглі овочі, фрукти й інші продукти. Цього дня дотримуються строгого посту.

Пор. західнопол. *Головосік, Головосічнина, Головостенне* [Аркушин 2000, т. I, с. 98], *Усікновеніє* [Аркушин 2000, т. II, с. 218], бойк. *Главосік, Главосіки* [Онишкевич 1984, т. I, с. 173], гуц. *Головосікы* [Гуцульські говірки 1997, с. 47], *Главосік'и* ‘т. с.’ [Піпаш 2005, с. 35].

Із цим святом у закарпатських говірках пов'язано багато прикмет: [іак на Главос'ікы гриміт / буде доўга тєпла ос'ін' // (Лубня В.Бр.); не^м мѳжна н'ікому позичати грѳше^и та ве^ссе^літис'а // (Гукливій Вл.); не^м мѳши нич р'ізати; не^м мѳши йісти ўс'о / шо ў голѳўц'і / бо бѳде ц'ілий рук бол'іти голова (Ярок Уж.); в'іруйч'і л'ўди у сис' дин' не берўт' у рўки нич ѳстроґо / даґе нѳж / хл'іб ламавут' рўкамі // нич не мош рубати сокыроў // трѳба де^ржати пўст // йісти мош лиш пўсну йідў / а кос' даґе нич не^м йіс'т' // не^м мош р'ізати то / шо похѳже на голѳову / бо мѳже потеч'і кроў //] (Брід Ір.); на Главос'іки дўже стрѳґій пўст // не^м мож йісти капўсту / цибул'у / чиснѳк / бо се голѳўки // не^м мож йісти с тан'іра плеткѳґо / не^м мож нич р'ізати ножѳм // (Зняцьово Мк.); кáжут / шчо у

сис' дин' ни мож йісти йáблока і шчос' крўґлоїе / ни мож йісти на бл'ўд'і / ни варіли боршч / бо то быў гр'іх // (Лозянський Мж.)]

‘Різдво Пресвятої Богородиці’ (21 вересня): *Дрўґа Пре^чїста, Богорѳдиц'а, Дрўґойї (-ой) Богорѳдиц'і, Дрўґа С'атá Мáр'а, Йáрѳц'ка С'атá Мáр'а, Дрўґа Мáтка, Ве^ліка Богорѳдиц'а, Малá Богорѳдиц'а, Дин' нарѳджен':а Прис'атѳїї Богорѳдиц'і*.

Назви свята пов'язані з подією народження Пресвятої Богородиці. Числівник *друга* та прикметник *мала*, що входять до складу словосполучень, вказують на друге за значимістю релігійне свято Пресвятої Богородиці, першим є Успіння Пресвятої Богородиці (28 серпня).

Складне утворення *Богорѳдиц'а* вказує на священну особу, яка народила Божого Сина. Назва є калькою з грецької мови. Пізніше за походженням є лат. *mater dei* [Фасмер 1986, т. I, с. 183].

Іменник у словосполученні *Дрўґа Мáтка* є суфіксальним дериватом від *мáти* (< псл. *mati*). Антропонім у словосполученнях *Дрўґа С'атá Мáр'а* – фонетичний варіант імені *Марія*, яке через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької [Етимологічний словник української мови 1989, т. III, с. 396].

Пор. гуц. *Дрўґа Богорѳдиц'я, Дрўґа Мáтка* ‘т. с.’ [Гуцульські говірки 1997, с. 27; Негрич 2008, с. 65], закарп. *Богорѳдиц'я* ‘Християнське свято’. У *Малі Богорѳдици вґе дѳбр'і йáблыка. На Малу Богорѳдиц'у мош р'іну брати* [Грицак 2017, с. 262].

Із цим святом у закарпатських говірках пов'язані такі прикмети: [пřiшлá Пре^чїста / принѳсла старѳст'іў не^чїста // (Ставне В.Бр.); ц'ѳґѳ д'н'а не^м мѳжна йти свáтатис'а до д'іўчини // (Гукливій Вл.); нѳриша Пре^чїста жїто зас'івáйе / Дрўґа / дошчѳм поливáйе // (там само); ко с'а рѳдиц'у у тот дин' / обоўйáзкѳво давут' імйá Мáр'а (Ярок Уж.); Пре^чїста / картѳпл'а чїста // (Брід Ір.); пřiшлá Пре^чїста / на дѳрив'і чїсто / а пřiѳде Покрѳѳва / на дѳрив'і гѳло // (там само); мѳжи С'атáма Мáр'ами мѳжут' бѳйти зáмороски // по дрўґуї С'атáї Мáри уґе теплѳ кусл'áчѳйе // (Зняцьово Мк.); с:им с'áтом почи^нáўс'а цибул'ний тїґґдин' / йѳґѳ шче називáйут с'áто ж'ін (Лозянський Мж.)]

‘Воздвиження чесного і животворящого Хреста Господнього’ (27 вересня): *Здвїґи (-ы), Здвїґа, Здвїґы Чѳсноґо Хрестá, Здвїґе(і)н':а, Воздвїґѳн'і(и)йе, Воздвїґѳн'ійе Чѳсноґо Хрестá, Воздвїґѳн'ійе Чѳсноґо Живѳтвор'áшчѳґо Хрестá, Стрѳґий пі(ј)ст*.

Назва *Здвїґи (-ы)* мотивована дієсловом праслов'янського походження *двигати* ‘піднімати’, інші номени запозичені з церковнослов'янської мови [Гоца 2019, с. 41].

За церковними переказами, у цей день християни знайшли труну Господню та хрест Божий. Отримавши можливість поклонятися християнським цінностям, вони воздвигнули хрест Господ-

ній, щоб віруючі люди могли бачити його бодай здала. “Згадуючи Воздвиження Хреста, Церква прославляє особливо Божественну його силу як за поруку перемоги і життя, називаючи Хрест Живо-творящим” [Українські традиції 2003, с. 465].

Пор. західнопол. *Возвиненне* [Аркушин, 2000, т. I, с. 69], бойк. *Здвіга* [Онишкевич 1984, т. I, с. 304; Матіїв 2013, с. 180], гуц. *Здвіжіне* [Гуцульські говірки 1997, с. 82], закарп. *Здвігы* ‘т. с.’ [Сабадош 2008, с. 124], лемк. *Здвіга* [Рав 2007, с. 52].

У складеній назві *Строгий ні(й)ст* закладено дію, яка супроводжує це свято. Складається з іменника *ніст* (пізніше *postь* ‘піст’) та прикметника *строгий*, в якому простежується польське походження і зв’язок з цсл. [Етимологічний словник української мови 2006, т. V, сс. 416, 447].

У закарпатських говірках кажуть: [на *Здвігы* треба постити / обы жит':а було ўдальм // (Брід Ір.), ісе остан':її дин' / колї пиред зимобў гыды впоўзайут' іс:вбйых нор і гр'їуц':а на сон'ц'ї // (там само), к'їт' домашн'ї гўси держат' дз'ббы у п'їр'ови та прїйдут' морозы //] (там само); на *Здвігы* гады пр'ачуц':а ў зїм'л'у / а п'от'ата лит'ат' у т'еплїй край // по *Здвігах* у л'їс ходїти не" дўже мош / строгїй пуст // (Зняцьово Мк.); с'ог'о д'н'а тр'ет'її раз ўстр'їчайут' о́с'їн' та проводжайут' ба́бинойе л'їто // (Гукливій Вл.), ў сис' ден' не мож йїсти мїа́со тварїн та ходїти до л'їса // (там само); у се с'ато ни мош ходїти ў хайчу / бо м'ожут покусати змїї // ни мош їти ў дал'єку дор'огу / бо мош попастї ни тудá / кудá треба // (Лозянський Мж.)]

‘Покрови Пресвятої Богородиці’ (14 жовтня): *Покр'овы, Покр'ова, Покр'ово, Покр'оў, (П'окр'уў)*.

На думку Е. Гоци, назви мотивовані дієсловом *покривати*, оскільки це свято ознаменовує засинання природи та вкривання землі на зиму. Корені його виникнення сягають сивої давнини і пов’язані з космічним станом природи і, відповідно, особливим етапом у житті людини” [Гоца 2019, с. 41]. У християнському календарі це Богородичне свято назване так на основі переказу про видіння св. Андрія у храмі в Константинополі, як свята Богородиця простягнула свій покров над народом [Українська етнологія 2007, с. 300]. Таким чином Богородиця наче захищала людей від усіх видимих і невидимих ворогів. Назва *Покр'ова* є літературною нормою української мови [Словник української мови 1976, т. VII, с. 51].

Пор. західнопол. *Покр'ова* [Аркушин 2000, т. II, с. 65], бойк. *Покровойка* [Онишкевич 1984, т. II, с. 102], *Покр'ови* [Матіїв 2013, с. 366], гуц. *Покр'ова* [Гуцульські говірки 1997, с. 153; Піпаш 2005, с. 147; Негрич 2008, с. 139], закарп. *Покр'овы* ‘т. с.’ [Сабадош 2008, с. 250].

Від цього свята відбувався перехід від осені до зими. І тому це не могло не відзначитися на народних прикметах та віруваннях: [на *Покр'овы* закрывайуц':а ком'оры (Дубове Тч.); на *Покр'овы* заган'али старост'їу / бо посл'е Покр'уў мож было свал'бовати аж до Михал'а // (Тибава Св.); на *Покр'овы* у г'орах відїши сн'їг / чекай мороз // (Коше-

льово Хс.); йакич'о до Покр'ову ўпаў сн'їг / значит' ск'оро прїїде // а аж по Покр'овах / та б'уде доўго де"р'жати // (Кошельово Хс.); в'їтор на Покр'овы / б'уде весна в'їтр'ана // (Лубня В.Бр.), *Покр'овы* наган'авут до стайны кор'овы // (там само); до *Покр'овы* дойиц':а кор'ова / а по Покр'овах молоко п'їшло у р'огы кор'овам // (В.Ворота Вл.); к'їт' на Покр'овы в'їпаў сн'їх / то б'уде мн'ого свад'б'їу // к'їт' на Покр'овы в'їпаў сн'їх / то б'уде й на Мїт'р'а // (Ставне В.Бр.); прїїшоў Покр'оў / то нагр'їїеш хїжу без друїу // (Б.Пастіль В.Бр.); тко до Покр'овы не ўстиг урожаї зобрати / б'уде ве"лик'ї збїткы мати (Репинне Мж.); прїїшла Покр'ова / сидї д'ома // (Негровець Мж.), хто с'їїе по Покр'ов'ї / тот ўзим'ї вїведе по кор'ов'ї (там само); ко ли"жаў до Покр'овы / тот продат' ус'ї кор'овы // (Ганич Тч., Нересниця Тч.), в'їткы на Покр'ову д'їїе в'їтер / выт.и б'удут нїриш'ї морозы (там само); Покр'ова за намі / зїмá не за г'орáми // (Ганич Тч.); у с'в'ато Покр'овы не мош зїчити гр'ош'ї // (Брід Ір.), на Покр'ову остан':її зб'їр плод'уў // (там само), на Покр'овы ц'їльї дин' нїкалис'а за пог'одоу / к'їт' с п'їуд'н'а дуў в'їтер / зимá б'уде т'еплоу / к'їт' іс п'їўночи / хол'одноу / із'аходу / сн'їжноу //] (там само); на Покр'овы од:анїц'ї м'ол'ац':а / обїї йїх посв'атали // по Покр'овах почїнали свал'бовати // (Зняцьово Мк.), к'їт' на Покр'овы в'їхор іс:ївера / б'уде студ'єна зимá / к'їт' іс п'їуд'н'а / т'єпла // (там само); фáїним в:ажáл'ос'а на Покр'овы робїти свал'бу / ў сис' ден' зимá ўстр'їчалас'а з о́с'їн':у // (Гукливій Вл.), йака пог'ода на Покр'овы / така бде зимá // (там само)]

‘День святого великомученика Димитрія’ (8 листопада): *Мї(ы)т'р'а, Мїтра, Дмї(ы)т'р'а, Дмїт'р'їа, Мїт'р'їа*.

Назва виникла в результаті перенесення імені святого. Власна назва, чоловіче ім'я – *Дмитро* – через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької. Пор. р. *Дмитрий*, бр. *Дзмітрьїй*, ч. *Dimitrij*, слц. *Demeter*, болг. *Димїтър*, м. *Димитар*, схв. *Dmìtar*, слн. *Demetrij* [Етимологічний словник української мови 1985, т. II, с. 94]. В основі назви лежить закон мовленнєвої економії зі словосполучення “Свято + Р. в. власного імені”: *Свято Дмїтрія* → *Мїтра*.

Пор. бойк. *Дмїтра* [Онишкевич 1984, т. I, с. 222; Матіїв 2013, с. 278], *Мїтра* [Матіїв 2013, с. 128], *Мїтер* [там само, с. 441], гуц. *Мїт'р'и* [Піпаш 2005, с. 102], закарп. *Мїтра* ‘т. с.’ [Сабадош 2008, с. 172].

В етнографічних джерелах фіксуємо таку розповідь про св. Дмитрія: “Святий Дмитрій жив у другій половині III століття у місті Солуні. З дитинства він виховувався в християнській вірі, яку згодом ревно проповідував. За апостольські діяння цїсар Максиміліан кинув його до в'язниці. Перебуваючи там, він благословив святого Нестора на бїї з цїсарським гладїатором. Св. Нестор пішов у бїї з Хрестом у руках і переміг. Цїсар, довідавшись, що Дмитрій благословив Нестора на посидинок, послав своїх солдат і вони закололи Дмитрія списами” [Кислашко 2003, с. 54].

У закарпатських говірках кажуть: [до *Мітр'а* д'їка хытра / а по *Мітр'і* / хот' кóми^ен вытри // (Дубове Тч.); до *Мітр'а* д'їка хытра / а п'іс'н'а Михаїла хот' за старуца / бо не пстац':а // (Солочин Мк.), к'іт на *Мітр'а* бес:н'га та зимі не^е бóде // (там само); *Мітро* даколи тр'асе бородóу // (про перший сніг) (Зняцьово Мк.); *Мітр'а* на с'н'гу / зимá бде п'із'н'а // (Гужливий Вл.), часнóк трéба садіти до *Мітр'а* // (там само); на *Мітр'а* пал'ат с'в'ічку на клáдбишч'і // лишáют máло йісти на стол'і / бо кáжут / ичо пок'їтник прійде máло поійсти // (Лозянський Мж.), йакичó на *Мітр'а* дошч / то на *Уведén':а* с'н'гу ни бóде // (там само), часнік трéба посадіти до *Мітр'а* та тогді віросте фáйні // (там само)]

‘Собор св. Архистратига Михаїла’ (21 листопада): *Михаїл'а, Михайїла, Михáл'а, Михаїла*.

Назва виникла в результаті перенесення імені святого. Власна назва, чоловіче ім'я – *Михайло* – через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької. Пор. р., болг. *Михаїл*, бр. *Mixail*, п., вл. *Michał*, ч. *Michael*, *Michal*, слц., нл. *Michal*, вл. *Michałk*, схв. *Михаило*, слн. *Mihael* [Етимологічний словник української мови 1989, т. III, с. 468]. В основі назви лежить закон мовленнєвої економії зі словосполучення “Свято + Р. в. власного імені”: *Свято Михайла* → *Михайля*.

Пор. західнопол. *Михаїла* [Аркушин 2000, т. I, с. 313], закарп. *Михаїля* ‘т. с.’ [Сабадош 2008, с. 172], гуц. *Михаїла* [Негріч 2008, с. 114], бойк. *Михаїля* [Матіїв 2013, с. 278].

За церковними переказами, Архистратиг Михаїл очолив небесне воїнство на захист Бога, коли диявол оголосив Творцеві війну. Єврейське ім'я *Мікаель* означає “Хто як Бог”, тобто це той вигук, з яким були повалені ангели диявола. У народній уяві Архистратиг Михаїл – це мужній лицар, який перемагає всі темні сили нашої землі.

У закарпатських говірках вважають: [к'іт' с'огó д'н'а с'н'г бóде мóкрым / то бóдущый урожаї бóде хорóшым // (Брід Ир.), уд *Михаїла* зимá морóзы кúйе //] (там само); *існúйе такóйе пов'їр'я / шо двац':іт' пéрвого листопада падé пéршыї густый сн'г / бо Михаїло прійіхаў на свóму б'ілому кон'ови //* (там само), *категорічно заборон'áйес'а робіти*

хыжну роботу / бо се ве^еліке с'áто / а знáч'іт' провóдити го у таких роботах гр'іх // но с'а заборóна не стосúйес'а приготувán':а ййды // (там само); *Архángел Михаїл зл'і сілі змитáў з нéба //* (Зняцьово Мк.), *на Михаїл'а ўже йдúт' пірш'і морóзы / настáйúт' ве^елік'і похолодán':а //* (там само), *Мигáл'у / Мигáл'у / кил'ўх у т'а / йак корыто / йá т'а доган'áйу //* (там само)]

Висновки. Як видно з нашого дослідження, календарно-обрядова лексика свідчить про багатство духовної та матеріальної культури українського народу, тому її фіксація й опис залишаються й надалі актуальними.

Заслугує на увагу словотвір християнських назв у закарпатських говірках. Чимало календарно-обрядової лексики, в основі яких лежать власні назви, пов'язані із законом мовленнєвої економії зі словосполучення ‘свято + Р. в. власного імені’: *Мі(ы)тр'а, Михаїл'а, Михáл'а* та ін. Невеликий відсоток назв належить до композитів: *Главос'іки (ы), Главóс'ікы, Лагос'ікы, Главóс'ік, Главос'іка*. Ці назви відрізняються переважно граматичними чи фонетичними особливостями.

Значна кількість назв мотивована біблійними подіями: *Главос'іки (ы), Здвігы Чéсного Хрестá, Здвіже(і)н':а, Воздвижén'і(у)йе, Воздвижén'ійе Чéсного Хрестá, Покрóвы*.

Деякі назви календарно-обрядових свят у закарпатських говірках збігаються з літературними відповідниками; окремі з них зафіксовані в інших говорах. Специфіка досліджуваної лексики також полягає в утворенні своєрідних фонетичних, словотвірних та лексичних варіантів, які свідчать про багатство української мови та про постійну потребу її глибокого вивчення.

Серед цих назв виявлено однослівні нomen та словосполучення. Значний пласт становлять лексеми, запозичені зі слов'янських і неслов'янських мов.

Існує багато народних традицій, звичаїв, повір'їв, пов'язаних із певним святом. У статті ми подали невеликі транскрибовані тексти, які поєднують у собі лінгвістичний та культурологічний аспекти. Ці діалектні записи свідчать про багатство духовної та матеріальної культури представників закарпатських говірок.

Література

1. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок: у 2 т. Луцьк: Вежа, 2000.
2. Гуцульські говірки: Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
3. Гоца Е. Назви календарно-обрядових свят у говірках Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2019. Вип. 2 (42). С. 38-44.
4. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1982-2012. Т. 1-6.
5. Кислашко О.П., Кислашко Я.О. Православні свята та народні звичаї. Київ: Грамота, 2003. 152 с.
6. Матіїв М.Д. Словник говірок центральної Бойківщини. Київ; Сімферополь: Ната, 2013. 602 с.
7. Миголинець О. Антропоніми у складі календарно-обрядових назв (на матеріалі закарпатських говірок). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2021. Вип. 1 (45). С. 284-289.
8. Негріч М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів, 2008. 224 с.
9. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Київ: Наукова думка, 1984.
10. Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.

11. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.
12. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
13. Українська етнологія: Навчальний посібник / за ред. В. Борисенко. Київ: Либідь, 2007. 400 с.
14. Українські традиції / упор. О.В. Ковалевський. Харків: Фоліо, 2003. 573 с.
15. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. Москва: Прогресс, 1964–1973. Т. 1–4.
16. Pavlešin Aleksa. Mali rječnik lemkiškog govora ukrajinskog jezika. Zagreb, 2007. 292 s.

Referenses

1. Arkushyn H. (2000) Slovník zakhidnopoliskykh hovirok [Dictionary of West-Polissya dialects]: u 2 t. Lutsk: Vezha [in Ukrainian].
2. Hutsulski hovirky: Korotkyi slovník (1997) [Hutsul Patois: Concise Dictionary] / vidp. red. Ya. Zakrevska. Lviv. 232 s. [in Ukrainian].
3. Gotsa E. (2019) Nazvy kalendarno-obriadovykh sviat u hovirkakh Zakarpattia [Names of Calendar-ritual Holidays in Transcarpathian Patois]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Uzhhorod. Vyp. 2 (42). S. 38–44 [in Ukrainian].
4. Etymolohichni slovník ukrainskoi movy (1982–2012) [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]: v 7 t. / za red. O.S. Melnychuka. Kyiv: Naukova dumka. T. 1–6 [in Ukrainian].
5. Kyslashko O.P., Kyslashko Ya.O. (2003) Pravoslavni sviata ta narodni zvychai [Orthodox holidays and folk customs]. Kyiv: Hramota. 152 s. [in Ukrainian].
6. Matiiv M.D. (2013) Slovník hovirok tsentralnoi Boikivshchyny [Dictionary of dialects of the central Boykivshchyna]. Kyiv; Simferopol: Nata. 602 s. [in Ukrainian].
7. Myholynets O. (2021) Antroponimy u skladi kalendarno-obriadovykh nazv (na materialy zakarpatskykh hovirok). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Uzhhorod. Vyp. 1 (45). S. 284–289. [in Ukrainian].
8. Negrych M. (2008) Skarby hutsulskoho hovoru: Berezovy [The Treasures of the Hutsul Patois: Berezovú]. Lviv. 224 s. [in Ukrainian].
9. Onyshkevych M.Yo. (1984) Slovník boikivskykh hovirok [Dictionary of Boyko's dialects]: u 2 ch. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Pipash Yu., Halas B. (2005) Materialy do slovníka hutsulskykh hovirok (Kosivska Poliana i Rosishka Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti) [Materials for the dictionary of Hutsul dialects (Kosiv Polyana and Rosishka (Rakhiv district, Transcarpathia)]. Uzhhorod [in Ukrainian].
11. Sabadosh I.V. (2008) Slovník zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu [Dictionary of Transcarpathian Patois of Sokyrnyts' a village, Khust Region]. Uzhhorod: Lira. 480 s. [in Ukrainian].
12. Slovník ukrainskoi movy (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian Language]: v 11 t. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
13. Ukrainska etnolohiia: Navchalnyi posibnyk (2007) [Ukrainian ethnology: Textbook] / za red. V.Borysenko. Kyiv: Lybid. 400 s. [in Ukrainian].
14. Ukrainski tradytsii (2003) [Ukrainian traditions] / upor. O.V.Kovalevskiyi. Kharkiv: Folio. 573 s. [in Ukrainian].
15. Fasmer M. (1964–1973) Ehtimologicheskii slovar' russkogo yazyka: v 4 t. Moskva: Progress. T. 1–4 [in Russian].
16. Pavlešin Aleksa (2007). Mali rječnik lemkiškog govora ukrajinskog jezika [A concise dictionary of the Lemko dialect of the Ukrainian language]. Zagreb. 292 s. [in Ukrainian, in Croatia].

CALENDAR-RITUAL NAMES OF THE AUTUMN CYCLE IN UKRAINIAN TRANSCARPATHIAN PATOISES

Abstract. Calendar-ritual vocabulary as a special element of human existence has always attracted the attention of ethnographers, linguists, being able to trace the material and spiritual culture of mankind, identify socio-economic conditions, the heredity of generations, and the original interethnic ties.

However, linguistic phenomena reflecting calendar-ritual vocabulary in Transcarpathian patoises have not been studied yet. In the paper under consideration we present observations on the calendar-ritual names of the autumn cycle in the Ukrainian Transcarpathian dialects, in particular, we analyze semes denoting 6 church autumn holidays. Attention is paid to their components, lexical and grammatical characteristics and inner form. We also trace the presence or absence of the vocabulary in other Ukrainian patoises and in the Ukrainian literary language.

Transcarpathian patoises are known to belong to the system of dialects of ancient formation, therefore, retain relics, archaic features, but at the same time contain relatively new layers due to the geographical location of the patois and other non-lingual motifs.

As one can see from the lexemes, calendar-ritual vocabulary is characterized by a wide variety.

The word-formation of Christian names in Transcarpathian patoises deserves special attention. There is a lot of calendar-ritual vocabulary, which is based on proper names associated with the law of speech economy:

Mútr'a, Mykhail'a, Mykhal'a and others. A small percentage of the names belong to the composites: Glavos'iky, Glavos'iki, Lagos'iky, Hlavos'ik, Glavos'ika. These names differ mainly in grammatical or phonetic features.

A significant number of names are motivated by biblical events: *Glavos'iki, Zdvyhy Chésnoho Hrestá, Zdvyzhen':a, Vozdvizhén'i(i)ye, Vozdvizhén'ye Chésnoho Hrestá, Pokróvy*. Some names of calendar-ritual holidays in Transcarpathian dialects coincide with literary equivalents; some of them are recorded in other patoises. The specificity of the vocabulary also lies in the formation of peculiar phonetic, word-forming and lexical variants, which testify to the richness of the Ukrainian language and the constant need for its deep analysis.

Keywords: calendar-ritual vocabulary, names of autumn holidays, lexical-semantic group, token, motivation, Ukrainian Transcarpathian dialects.

© Миголинець О., 2021 р.

Ольга Миголинець – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; olha.myholynets@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5331-7218>

Olha Myholynets – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0002-5331-7218>